Impact Factor 3.20

ISSN : 2278-9308

Sanshodhan Samiksha

Humanities, Social Sciences, Commerce, Education, Law and Language

Monthly Peer Reviewed International Research Journal

Special Issue March-2017

- PUBLISHED BY -

AADHAR SOCIAL RESEARCH & DEVELOPMENT TRAINING INSTITUTE, AMRAVATI, MS.

Shri Vinayaka Bahu Uddeshiya Gramin Vikas Sanstha Digras, Distt. Yavatmal Reg. No. 2568

Shivramji Moghe Arts, Commerce & Science College,Kelapur (Pandharkawada) Dist.. Yavatmal 445302 (MS)

(Affiliated to Sant Gadge Baba Amravati University Amravati)

Organizes

One Day National Conference on Social Sciences

In Collaboration with

Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati.

Date :- Saturday 18th March 2017

Venue

Shree. Jagadamba Sansthan Kelapur, Distt. Yavatmal.

(Kelapur is 4 Kms. Away from Pandharkawada On Nagpur- Hyderabad National Highway No. 7)

Organizers

Principal

Dr. Shankar. R. Warhate

Mr.Virag S.Gawande

Director,

Convener &Organizing Secretary

Dr. Yogesh D. Ugale

Co-Convener

Prof. Ajay J.Solanke (Head Deptt. of Geography)

Dr. Gajanan S.Futane (Head Deptt. of Philosophy)

Dr. Rahul V.Dakhane (Head Deptt. of History)

Dr. Ulhas N.Rathod (Head Deptt. Of Sociology)

Dr. Usha N.Rakhunde (Deptt. of Home-Economics

ISSN - 2278-9308

शेतकरी आत्महत्या एक समस्या, कारणे आणि उपाय

का.प्राचार्य डॉ.भिमराव प्र.उबाळे

समाजशास्त्र विभाग.संत भगवान बाबा कला महाविद्यालय.सिंदखेड राजा. जि.बुलडाणा.

भारत हा शेती प्रधान देश आहे. भारतातील जवळपास ७० ते ७५% लोक ग्रामीण भागात राहतात. या सर्व लोकांचा प्रमुख व्यवसाय शेती आहे. ज्यांच्या मालकीची शेती आहे असे लोक शेतकरी. ज्यांच्या जवळ स्वत:च्या मालकीची शेती नाही असे लोक शेतमजुर म्हणुन शेतीवरच राबत असतात. शेतीवर अवलंबून आहेत. अगदी प्राचिन काळापासून भारतीयांचा शेती हा प्रमुख व्यवसाय आहे. बलुतेदारी असलेल्या समाजात लोकांच्या गरजा मर्यादीत होत्या. लोकसंख्या खुप कमी होती व खेडे स्वयंपूर्ण होते. त्यामुळे भारत सुजलम् सुफलम् असल्याचे ईतिहासात आपल्याला दाखले सापडतात.

श्रेष्ठ शेती, मध्यम नोकरी व कनिष्ठ व्यवसाय किंवा धंदा अशी म्हण प्राचिन समाजात रुढ असल्याचे आपणास दिसून येते. ‘‘जय जवान जय किसन’’ हा नारा देखिल सर्वांनाच माहित आहे. एकंदरीत प्राचिन काळाचा जर विचार केला तर शेतकऱ्याकडे जगाचा व समाजाचा पोशिंदा म्हणून बघितल्या जात होते. गावगाड्यात शेतकऱ्याला एक वेगळा मानसन्मान मिळत होता. शेती व्यवसाय श्रेष्ठ दर्जाचा मानल्या जात होता. सिमेवर देशाचे संरक्षण करणारा सैनिक देशासाठी जितका महत्त्वाचा आहे. तितकाच नव्हे तर त्याच्यापेक्षा ही सरस कामगीरी या शेतकऱ्याची आहे. हा चिंतनाचा विषय आहे.

शेती हा भारतीय समाज व्यवस्थेचा, अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे. शेतीवरच देशातील बहुसंख्य उद्योग व्यवसाय अवलंबून आहेत. शेती मधून अनेक उद्योगांना कच्चा माल पुरविला जातो. शेतीसाठी लागणाऱ्या गोष्टींसाठी देखिल अनेक उद्योग चालविले जातात. उदा. खते, बि-बियाणे, अवजारे तयार करणारे कारखाणे, शेती आणि शेतकरी हा घटक आपण देशातून वजा केला तर देशाच्या आणि तुमच्या आमच्या अस्तित्वाला काहीच किंमत उरत नाही. कारण माणुस अन्न खातो आणि ते अन्न फक्त शेतकरीच निर्माण करतो. अन्न खाणित सापडत नाही. कारखान्यात निर्माण करता येत नाही. देशाच्या संसदेत तयार होत नाही. ते तयार करतो फक्त शेतकरीच.

देशाच्या अर्थव्यवस्थेत आणि समाजव्यवस्थेत इतका महत्त्वाचा घटक असणारा शेतकरी आज उपेक्षिताचे जिवन जगत आहे. अत्यंत दारिद्रय, गरिबी, पराकोटीचे हालाखीचे, कंगाल जिवन आज शेतकऱ्याचे झाले आहे. अनेक समस्यांना तोंड देता देता त्याची शारीरीक शक्ती तर संपतच आहे. त्याच बरोबर बौध्दीक शक्तीसुध्दा संपत चालली आहे. समाज व्यवस्थेवरचा त्याचा विश्वास उडत आहे. तो एकलकोंडा बनत आहे. त्याला भेडसावणाऱ्या समस्यातून आपली सुटकाच नाही असा जेव्हा त्याचा ठाम विश्वास होतो. तेव्हा जगाचा पोशिंदा आत्महत्या करुन आपला आत्मनाश करतो. आत्महत्त्या करतो. अनेक वर्षापासून हा शेतकरी आत्महत्तेचा प्रश्न भारतीयांना भेडसावत आहे. दिवसेंदिवस शेतकरी आत्महत्तेचा प्रश्न जटील बनत चालला आहे. एक समस्या म्हणून देशाच्या समस्येतून या प्रश्नाची भर पडली आहे. देशा समोरचा तो ज्वलंत प्रश्न बनला आहे. शेतकरी आत्महत्तेचे हे प्रमाण दिवसेंदिवस वाढत आहे.

तज्ञ अभ्यासक, विचारवंत, समाजसेवक, राजकीय नेते आणि शासकीय अधिकारी या सर्वांनाच या प्रश्नाची दाहकता आता समजून घेण्याची वेळ आलेली आहे. आपल्या निढळाच्या घामाने जगाच्या भूकेचा प्रश्न सोडविणारा हा हाडाचा शेतकरी अशा कोण कोणत्या समस्येने वेढला आहे? कोणत्या समस्या त्याला जिवन नकोसे करण्यास प्रवृत्त करत आहेत? कोणत्या समस्यामुळे हा सुखी संसार त्याला नकोसा होवून आत्महत्तेचा मार्ग स्विकारण्याची वेळ त्याच्यावर येत आहे? ती कारणे शोधून त्यावर सकारात्मक चर्चा घडवून आणून व त्यासाठी कठोर उपाययोजना केल्याशिवाय शेतकरी आत्महत्या कमी होणे शक्य वाटत नाही. शेतकऱ्यांच्या आत्महत्तेसाठी कारणीभूत असलेली कारणे आपणास खालील प्रमाणे सांगता येतील.

1. **निसर्गावर अवलंबून असलेली शेती :**

   भरतीय शेती जवळपास निसर्गावर अवलंबून आहे. निसर्गाच्या लहरीपणामुळे शेतीमधून हमी उत्पन्न मिळू शकत नाही. पावसाचे प्रमाण कधी कमी तर कधी अत्यंत जास्त असते. त्यामुळे उत्पन्न घटते.

2. **वारंवार पडणारे दुष्काळ :**

   वातावरणात आता सतत बदल होतांना दिसून येत आहेत. अनेकदा पावसाळा सुरू होवून ही पाउस पडत नाही. पावसात बऱ्याच मोठा खंड पडतो. त्यामुळे कधी कोरडा दुष्काळ पडतो तर कधी कधी अति पावसाने पूर्ण पिके वाळून जाते. पिके जळून जातात. पिवळे पडतात. त्यामुळे उत्पन्नात मोठ्या प्रमाणात घट होते.

ISSN - 2278-9308

3. शेतीसाठी अपुऱ्या पाणिपुरवठ्याच्या सुविधा :

भरतीय शेती निसर्गावर अवलंबून आहे. शेतीमधून उत्पन्न काढण्यासाठी मोठी धरणे, तलाव बांधणे, कालव्यांच्या माध्यामातून शेतीसाठी बारामहिणे पाणी पुरवठा करण्यासाठी लागणाऱ्या गोष्टीची खुप उणीव आहे. विहिरींचे प्रमाण खुप कमी आहे. त्यामुळे उत्पन्नाचे प्रमाण अत्यंत कमी आहे.

4. जमिनीचे तुकडीकरण :

भारतामध्ये दरडोई शेतीचे प्रमाण खुप कमी आहे. भावहिस्या प्रमाणे प्रत्येक वेळा जमिनीची वाटणी होते. प्रत्येकाच्या हिस्स्याला कमी जमिन येते. म्हणजेच जमिनिचे तुकडीकरण खुप मोठ्या प्रमाणावर आलेले आहे. अशा तुकड्या तुकड्यामधून उत्पन्न कमी होते. पर्यायाने शेतकऱ्याची परिस्थिती खालावते.

5. परंपरागत पध्दतीने केली जाणारी शेती :

भारतीय शेती हि परंपरागत पध्दतीने केली जाते. कुटुंबाचा उदरनिर्वाह करण्यापुरतेच उत्पन्न करण्यापुरतेच उत्पन्न घेण्यावर शेतकऱ्याचा भर असतो. बी-बियाणे, खते किटकनाशके अगदी जुनीच किंवा परंपरेनुसारच वापरली जातात. त्यामुळे देखिल शेती उत्पन्नाचे प्रमाण घटलेले दिसून येते.

6. शेतकऱ्यांचे अज्ञान :

शेतीमधून कोणते उत्पन्न घ्यावे, कोणत्या उत्पन्नास मागणी आहे. उत्पन्न विक्रीची पध्दत, संक्रीत बि-बियाणांची माहिती, शसकीय योजनाविषयी अनेक शेतकरी अज्ञानी आहेत. या अज्ञानामुळे केलेल्या शेतीमुळे देखिल उत्पन्नात खुप मोठ्या प्रमाणावर घट झालेली दिसून येते.

7. आधुनिक शेती पध्दतीकडे दुर्लक्ष :

आज आपण ज्याला यांत्रिक किंवा आधुनिक शेती ज्याला म्हणतो त्या पध्दतीने शेती करणाऱ्या शेतकऱ्यांचे प्रमाण अत्यंत कमी आहे. आधुनिक बि बियाणे, खते, किटक नाशके, ट्रॅक्टर, मळणीयंत्र, फवारणी यंत्र, ठिबक सिंचन, तुषार सिंचन, नगदी पिके घेण्याकडे शेतकऱ्याचे दुर्लक्ष आहे. त्यामुळे देखिल शेती उत्पन्नात घट होत आहे.

8. अति रासायनिक खतांचा वापर :

भारतातील बहुसंख्य शेतकरी गरीबच आहेत. परंतु अनेक शेतकऱ्यांनी कर्ज काढून का होईना परंतु खतांचा मोठ्या प्रमाणत वापर केल्यामुळे जमिनीचा पोत खराब झाला आहे. जमिनीची उत्पादकता घटली आहे. खते आणि किटक नाशकाच्या अति वापरामुळे देखिल उत्पन्न घटले आहे.

9. बी बियाणांच्या वाढत्या किंमती :

आज प्रत्येक वस्तुंच्या किंमती सारख्या वाढत आहेत. खते, बि बियाणे, किटक नाशके व शेती उपयोगी साहित्याच्या किंमती गगणाला भिडल्या आहेत. त्यामुळे उत्पन्न व खर्च यांचा मेळ बसत नाही. त्यामुळे देखिल शेतकऱ्याची परिस्थिती अत्यंत बिकट बनत चालली आहे.

10. शेती मालाला हमी भावाचा अभाव :

शेती मालाला शासनाचा हमी भाव नाही. त्यामुळे शेतकऱ्याचा माल अगदी कमी किंमतीला विकावा लागतो. शेतीवर केलेला खर्च व मेहनत यांचा विचार केला तर लावलेला पैसाही वसूल होत नाही. पर्यायाने शेतकरी व शेती व्यवसायावर अनेक संकटे ओढवली जात आहेत.

11. दलालांचा सुळसुळाट :

महागडी बि बियाणे, खते किटक नाशके, कोपलेला निसर्ग यांच्यामुळे शेती उत्पन्नात घट झालेलीच आहे. जे उत्पन्न होते ह्याला हमीभाव नसल्यामुळे दलाल, व्यापारी शेतकऱ्यांचे मोठ्या प्रमाणावर शोषण करतात. त्यामुळे शेतकऱ्यांची आर्थिक परिस्थिती बिकट बनत चालली आहे.

12. दळणवळणाच्या साधनांचा अभाव :

दळणवळणाच्या साधनांचा अभावामुळे उत्पन्न केलेला माल शेतकऱ्यांना बाजारपेठेत नेणे परवडत नाही. अनेक ठिकाणी पक्क्या रस्त्यांचा अभाव आहे. येथे सुव्यवस्थीत रस्तेच नाही त्यामुळे रेल्वे सेवा, हवाई वाहतूक या सुविधांपासून भारतीय [illegible] आहे. दळणवळणाच्या साधनांच्या अभावामुळे शेतकऱ्यांचे आर्थीक व शेतमालाचे मोठ्या प्रमाणावर

ISSN - 2278-9308

13. सहकार बँकांची वासाहत :

शेतकऱ्यांना कर्जपुरवठा करणाऱ्या सर्व सहकारी बँक बुडीत निघाल्या आहेत. शासनाने थकीत कर्ज आणि अंतर्गत घोटाळ्यामुळे बँक बंद केल्या आहेत. इतर बँकाचा व्याजदर जास्त असल्यामुळे शेतकऱ्यांना त्या बँकांचे कर्ज परवडत नाही. एकंदरीत शेतकऱ्यांना अल्प व्याजदराने कर्जपुरवठा करणाऱ्या बँक नसल्यामुळे शेतकऱ्यांना आर्थिक समस्यांना सामना करावा लागत आहे.

14. खासगी सावकारांचे वाढते प्रमाण :

शेतकऱ्यांना बँक वेळेवर कर्जपुरवठा करु शकत नाही. शिवाय कर्जाची प्रक्रिया अत्यंत क्लिष्ट व [illegible] असते. शेतकऱ्यांना वारंवार बँकेत जावूनही कर्ज मिळत नाही. त्यामुळे त्यांना हंगामी गावठी सावकाराचे कर्ज काढावे लागते. गावठी सावकाराचा व्याजदर खुप मोठा असतो. त्यामुळे कर्जाच्या दुष्टचक्रातच शेतकऱ्यांच्या अनेक पिढ्या बरबाद होत आहेत.

15. शेतकऱ्यांचा दैववादी दृष्टीकोन :

भारतीय शेतकरी हा अज्ञानी आणि दैववादी आहे. नशिबावर विश्वास ठेवणारा आहे. नशिब, दैव, देव, देवता, कर्मकांड यावर शेतकऱ्यांचा खुप विश्वास आहे. या दैववादी दृष्टीकोनामुळे शेतीमधून मिळणाऱ्या उत्पन्नापेक्षा इतर बाबींवर होणारा खर्च मोठा असल्यामुळे शेतकऱ्यांना अनेक समस्यांनी ग्रासलेले आहे.

16. धार्मिक व सामाजिक प्रसंगावर अतिरिक्त खर्च :

भारतीय शेतकरी देव, धर्म, सण, समारंभ, तिर्थयात्रा, जन्म, विवाह, मृत्यु यासारख्या प्रसंगामध्ये ऐपत असो किंवा नसो, कर्ज काढून, घरातील वस्तु विकून, प्रसंगी जमिनीचा तुकडा विकून स्वप्रतिष्ठेसाठी अवास्तव खर्च करतांना दिसून येतो. त्यामुळे देखिल शेतकरी आर्थिक संकटात सापडत आहे.

17. नगदी पिकांचा अभाव :

परंपरागत पध्दतीने केली जाणारी शेती, शेतीविषयी अज्ञान, पाणिपुरवठ्याचा अभाव यामुळे शेतकरी कमी भाव असणाऱ्या पिकांची लागवड करतांना दिसून येतो. उस, कापुस, फळबाग लागवड, तंबाखु, मसाल्याचे पदार्थ असे पिक आपला शेतकरी अजूनही घेत नाही. त्यामुळे देखिल शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढण्यात अडचणी येत आहे.

18. शेतीकडे उद्योग किंवा व्यवसाय म्हणून बघण्याचा अभाव :

आजही भारतातील बहुसंख्य शेतकरी एक उपजिविकेचे साधन म्हणून शेतीकडे बघतात. पाश्चात्य राष्ट्राप्रमाणे शेतीकडे एक उद्योग म्हणून बघीतल्यास शेतीत नविन नविन प्रयोग करुन अधिक उत्पन्न देणाऱ्या बि-बियाणे, अवजारे यांचा वापर करुन जास्तीत जास्त उत्पन्न काढण्याचा त्यांचा दृष्टीकोन बनत नाही. त्यासाठी अनेक कारणे सुध्दा कारणीभूत आहेत. त्यामुळे देखिल उत्पन्न कमी होते.

19. अपुरा विज पुरवठा :

भारतीय शेती हंगामी आहे. ज्या शेतकऱ्या जवळ शेतीला पाणी पुरवठा हंगामी करणे शक्य आहे. त्यांना विजपुरवठा च्या अपुऱ्या सुविधामुळे विहिरीत, धरणात पाणी असतांना सुध्दा पिकास पाणी देता येत नाही. लोडशेडींग, विजेचा गॅप, विज डिम असणे, विजेचा सततचा लपंडाव यामुळे शेतकरी अगदी त्रस्त झालेला आहे. पर्यायाने शेती उत्पन्नात घट होत आहे.

20. शेती प्रशिक्षणाचा अभाव :

इतर व्यवसायाचे ज्या प्रमाणे प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच प्रशिक्षण शेतकऱ्यांना देखिल देणे आवश्यक आहे. नवनविन तंत्रज्ञानाचे, पिक पध्दतीचे, आधुनिक यंत्र सामुग्रीचे या सारख्या अनेक बाबींचे प्रशिक्षण शेतकऱ्यांना देणे गरजेचे आहे. परंतु सध्यपरिस्थितीत शेती प्रशिक्षणाविषयी उदासिनता असलेली दिसून येते.

21. समाजव्यवस्थेतील शेती व्यवसायाचे स्थान :

आज शेतीकडे एक कनिष्ठ दर्जाचा व्यवसाय म्हणून बघीतले जाते. शेतकरी म्हणजे निर्धन, गरीब, दुबळा, अज्ञानी, कर्जबाजारी असा समज झाला आहे. तो बरोबर ही आहे. मोठ्या प्रमाणावर दारिद्रय असलेला व्यवसाय म्हणजे शेती. त्यामुळे कुठे शिपाई म्हणून नोकरी चालेल पण दहा एकर शेती नको असा गैरसमज आज समाजात रुढ होतांना दिसतो आहे. त्यामुळे शेती व्यवसायाकडे दुर्लक्ष करणाऱ्याचे प्रमाण वाढत आहे. बाहेर रोजगार ही मिळत नाही. त्यामुळे शेतकऱ्यांची आर्थिक, मानसिक व सामाजिक स्थिती बिघडत आहे.

22. शासकीय अधिकाऱ्याचे उदासिन धोरण :

...ची माहिती व योजना आहेत. त्या तळागळातिल शेतकऱ्यांपर्यंत पोहचविण्यात शसकीय अधिकाऱ्याची उदासिन वृत्ती कारणीभूत आहे. भारत सरकार शेती विकासासाठी अनेक प्रभावी योजना राबवित आहे. परंतु अधिकाऱ्याच्या उदासिनतेमुळे गरजु शेतकरी या योजनांपासून व लाभापासून वंचित राहतात. त्यामुळे देखिल शेतकऱ्याची आर्थिक स्थिती बिकट झालेली दिसून येते.

ISSN - 2278-9308

23. शेती जोड धंद्याचा अभाव :

भारतीय शेतकरी फक्त शेतीच करतो. शेती पुरक म्हणजे शेतीला जोडधंदा करणाऱ्या शेतकऱ्यांचे प्रमाण खुप कमी आहे. त्या उत्पन्नावर त्यांच्या गरजा पूर्ण होणे शक्य नाही. जोडधंद्यामुळे शेतकरी संपन्न होवू शकतो. परंतु जोडधंद्याच्या अभावामुळे शेतकरी कर्जबाजारी होत आहे.

24. वाढता भ्रष्टाचार :

आज भारतच नव्हे तर संपूर्ण जग भ्रष्टाचाराने वेढलेले आहे. त्यामुळे भारतीय शेतकरीसुध्दा यात भरडला जात आहे. दलाल, व्यापारी, बँक अधिकारी, कृषि ऑफीस कर्मचारी अनेक शासकीय अधिकारी यांच्या भ्रष्ट धोरणामुळे देखिल शेतकऱ्याची स्थिती हालाखीची व कर्जबाजारी होत आहे.

25. व्यसनाचे वाढते प्रमाण :

व्यसनाचे प्रमाण शेतकऱ्यामध्ये देखिल वाढत आहे. दारु, गांजा, वरली, मटका, हॉटेलिंग या सारख्या व्यसनाने अनेक शेतकरी ग्रासलेले आहेत. आधुनिक व्यसन म्हणून राजकारणाचे व्यसन देखिल अनेक शेतकऱ्यांना लागत आहे. त्यामुळे शेतीकडे दुर्लक्ष होवून शेती उत्पन्न घटत आहे.

26. महागडे शिक्षण आणि वैद्यकिय सुविधा :

महागडे, खर्चिक शिक्षणामुळे देखिल शेतकऱ्याची आर्थिक स्थिती बिघडत आहे. त्याच बरोबर इतरांप्रमाणेच आरोग्याच्या समस्येने शेतकरी सुध्दा चिंताग्रस्त आहे. मुलामुलींचा शिक्षणाचा खर्च आणि घरातील व्यक्तींच्या वैद्यकिय खर्चामुळे शेतकरी पूर्णपणे बरबाद होण्याच्या मार्गावर आहे. त्याचे जिवन उध्वस्त होत आहे.

यासारखी अनेक कारणे शेतकऱ्यांच्या आत्महत्तेसाठी कारणीभूत आहे. वरील सर्वच कारणे सर्वच शेतकऱ्यांना भेडसावत असतील असे नाही. परंतु यापैकी कोणत्या ना कोणत्या कारणाने प्रत्येक शेतकरी बाधक आहे. हि सर्व कारणे मानव निर्मित आहेत. त्यामुळे हि कारणे दुर करणे मानवाला सहज शक्य आहे. देशातील समाजसुधारक, नेते, विचारवंत, प्रशासकीय अधिकारी, आणि शासनाने प्रयत्न केल्यास शेतकऱ्याच्या जिवनातील या समस्या संपवून शेती व शेतकऱ्यांना नव संजिवनी देणे सहज शक्य आहे. फक्त त्यासाठी सर्वांनी तन-मन-धनाने सर्वांगीन पातळीवर प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. प्रत्येकाने निस्वार्थी भावनाने, मानवतावादी दृष्टीकोणतून प्रयत्न करणे गरजेचे आहे. सर्वांगीण प्रयत्नाबरोबरच खालील उपाययोजना केल्यास शेतकरी आत्महत्तेचे प्रमाण कमी होण्यास किंवा आत्महत्या रोखण्यास मदत होईल. शेतकरी आत्महत्या रोखण्यासाठी उपाय योजना :

शेतकरी आत्महत्या रोखण्यासाठी उपाययोजना

१. शेतीचे निसर्गावरील अवलंबित्व कमी करणे :

भारतातील बहुतांश शेती हि निसर्गावर अवलंबून आहे. वातावरणाच्या लहरीपणामुळे शेती उत्पन्नात सतत घट होत आहे. त्यामुळे निसर्गावरील शेतीचे अवलंबित्व कमी करणे अत्यंत आवश्यक आहे. शेतीसाठी बारामाही पाणी पुरवठा करण्यासाठी मोठी धरणे, तलाव, विहिरी यांची वाढ करुन शेतीसाठी हमी पाणीपुरवठा केल्यास शेती उत्पन्नात हमखास वाढ होईल. यामुळे शेतकरी आत्महत्या कमी होण्यास मदत होईल.

२. जमिनीचे तुकडीकरण थांबविणे :

जमिनिचे लहान-लहान तुकडे झाल्यामुळे त्याची योग्य मशागत करता येत नाही. त्यामुळे उत्पन्नात घट होते. या सर्व तुकड्यांचे एकत्रीकरण करुन सामुहिक शेती या प्रकाराखाली शेतकऱ्यांनी एकत्र आल्यास विस्तीर्ण शेती तयार होईल. अश शेतीमधून एक जात पिक पध्दतीची लागवड केल्यास मेहनत, खर्च कमी होवून उत्पन्नात वाढ होईल. पर्यायाने शेतकरी समृध्द बनून आत्महत्त्यांचे प्रमाण कमी होईल.

३. शेती विषयीचे अज्ञान दुर करणे :

ISSN - 2278-9308

शेतकऱ्यांच्या मनामध्ये परंपरागत शेती पध्दती विषयी जे आकर्षण आहे. ते दुर करुन नविन व आधुनिक बि-बियाणे, खते , किटक नाशके, आधुनिक अवजारे या विषयीचे अज्ञान दुर करुन या नविन गोष्टीचे शेतकऱ्यांना ज्ञान आणि प्रशिक्षण दिल्यास निश्चित त्यांच्या प्रवृत्तीत बदल होवू शकतो. नविन आधुनिक पध्दतीने शेती केल्यामुळे शेतकरी संपन्न होवू शकतो.

४. नदिजोड प्रकल्प योजना राबविणे :

ज्या परीसरात किंवा विभागामध्ये पाणी पातळी कमी व खोल आहे. धरणे व विहिरींचे प्रमाण कमी आहे. अशा प्रदेशात ज्या नद्यांना बारामाही व मुबलक पाणी आहे अशा नद्यांची जोडणी करुन त्याचे पाणी आणने आवश्यक आहे. अशा नदीजोड प्रकल्पामुळे जमिनीतील पाण्याची पातळी वाढून शेतीसाठी पाणीपुरवठा करणे सहज शक्य होईल. आणि शेती उत्पन्नात वाढ होईल.

५. परंपरागत शेती पध्दतीचा त्याग :

शेतीमधून जास्तीत जास्त उत्पन्न घेण्यासाठी प्रत्येक शेतकऱ्याने परंपरागत पध्दतीने शेती न करता आधुनिक पध्दतीने शेती करणे गरजेचे आहे. आधुनिक बि-बियाणे, खते, किटक नाशके , अवजारे यांचा वापर केल्यास निश्चितच शेती उत्पन्न वाढण्यास मदत होईल.

६. अधिक उत्पन्न देणाऱ्या बियाणांचा शोध :

भारतीय शेती ही तुकडी करणाने बाधित आहे. तरी पण अशा लहान लहान तुकड्यामधून सुध्दा जास्त उत्पन्न देणाऱ्या बियाणांचा शोध लावणे. त्याचा प्रचार आणि प्रसार तळागळातील शेतकऱ्यांपर्यंत केल्यास निश्चित शेती उत्पन्नात वाढ होवू शकते.

७. रासायनिक खतांच्या वापरावर निर्बंध :

रासायनिक खतांच्या अति वापराने जमिनीचा पोत खराब झाला आहे. तिची उत्पादकता कमी झाली आहे. त्यामुळे रासायनिक खतांचा वापर कमी करणे. त्या ऐवजी सेंद्रिय खतांचा वापर केल्यास खर्च कमी होऊन उत्पन्नात वाढ होईल.

८. दलाल मुक्त बाजारपेठ :

शेतीतून अत्यंत कष्टाने व खर्चिक पध्दतीने काढलेले उत्पन्न विकण्यासाठी शेतकऱ्याची खुप हेळसांड होते. मार्केटमधील अडते, व्यापारी व दलाल शेतकऱ्याचे खुप शोषण करतात. अत्यंत कमी किंमतीला मालाचा लिलाव होतो. त्रस्त शेतकऱ्यांना नाईलाजाने मोठ्या प्रमाणावर मानसिक व आर्थीक नुकसान होते. हे नुकसान टाळण्यासाठी शासकीय खरेदी केंद्र सुरू करणे. तत्पर मालाची विक्री करणे व शेतकऱ्यांना मालाचे नगदी पैसे मिळण्याची तरतुद करणे आवश्यक आहे.

९. शेती मालाला हमी भाव :

शेतकऱ्यांच्या मालाला हंगामामध्ये भावच मिळत नाही. हंगाम निघून गेल्यानंतर शेतकऱ्याकडील माल संपल्यानंतर उत्पन्नास भाव येतो. यामध्ये व्यापाऱ्याचा फायदा होतो. शेतकऱ्यांचे नुकसान होते. त्यामुळे प्रत्येक वर्षा अगोदर पुढील वर्षाच्या शेतीमालाचे भाव सरकारने जाहीर करावे व वर्षभर त्या हमी भावाने मालाची खरेदी करावी. त्यामुळे शेतकऱ्यांना फायदा देणारे पिके कोणती ते समजून लागवड करता येईल. हमी भावामुळे शेतकऱ्यांची आर्थिक स्थिती सुधारण्यास मदत होईल.

१०. शेती मालविक्रीसाठी दळणवळणाची सुविधा :

दुर्गम भागात व खेड्यात अनेक भागात दळणवळणाच्या सुविधांची उणीव आहे. त्यामुळे मालविक्रीसाठी अनेक समस्या निर्माण होतात. त्यामुळे कमी किंमतीला धान्य विकावे लागते. दळणवळणाच्या साधणांची सुविधा निर्माण झाल्यास शेती माल योग्य वेळी योग्य किंमतीला विकणे शेतकऱ्यांना शक्य होईल.

११. शेतीमालासाठी हरीतगृहांची निर्मिती :

शेतीमध्ये निर्माण होणारे व लवकर नाश पावणारे, खराब होणारे फुले, फळे, पालेभाज्या सारखे उत्पन्न दळणवळणाच्या साधनाअभावी बाजारपेठेत पोहचण्या आधीच नाश पावते. त्यामुळे अशा उत्पन्नासाठी गावागावात हरीतगृहाची सुविधा असल्यास शेतकऱ्यांचे नुकसान होणार नाही. पर्यायाने शेतकऱ्यांचा फायदा होईल. व आर्थीक परिस्थिती बळकट बनण्यास मदत होईल.

१२. कमी व्याजदरात कर्ज पुरवठ्याची सुविधा :

शेतकरी आर्थिक अडचणीत असतात. शासकीय बँकांचे व गावठी सावकारांचे जास्त व्याजदर असणारे कर्ज शेतकऱ्यांना व्याजाच्या दृष्ट चक्रात गुंतवत असते. त्यामुळे कमी व्याजाने शेतकऱ्यांना कर्जपुरवठा करण्यासाठी शसकीय पातळीवरुन उपाययोजना होणे आवश्यक आहे.